

Marjan Šimenc, Mitja Sardoč, Ana Mlekuž

REZULTATI MEDNARODNIH PRIMERJALNIH RAZISKAV DRŽAVLJANSKE VZGOJE

Mednarodno primerjalne raziskave izobraževalnih dosežkov se po navadi usmerjajo na matematiko in naravoslovje ter na tisto področje, ki ga nenavadno poimenujemo bralna pismenost (sposobnosti pisanja bi v skladu s to logiko poimenovanja morali označiti kot pisalna pismenost?), v resnici pa gre za razumevanje in interpretacijo besedila. Državlјanska vzgoja izstopa iz tega sodobnega trenda, saj je edino področje humanistike/družboslovja, ki je bilo deležno mednarodnih raziskav. To ni naključje, kajti državljanska vzgoja je v devetdesetih letih postala eno od prioritetnih področij izobraževanja. Razlogov za to je več, med ključne pa bržkone spada določena šibkost sodobnih demokracij, ki se kaže v tem, da demokratična oblika vladavine dolgoročno ne spodbuja dovolj vključevanja ljudi v demokratične procese. Zdi se, kot da je ena od posledic sodobne demokracije umik v zasebnost in neaktivnost ljudi v javnem življenju. Kot to ubesedi francoski teoretik Marcel Gauchet: »demokracija se sama obrne proti sebi in začne spodkopavati temelje, ki jo omogočajo«.

Slovenija je sodelovala v obeh nedavnih raziskavah državljanske vzgoje, ki sta leta 1999 (*Civic Education Study*, v okrajšavi CIVED) in 2009 (*The International Civic and Citizenship Study*, z okrajšavo ICCS) potekali v okviru IEA (*The International Association for the Evaluation of Educational Achievement*). Tako je Slovenija dobila priložnost, da si s pomočjo mednarodnega sodelovanja pridobi vpogled, kako uspešna je na tem predmetnem področju. To trditev moramo takoj nekoliko popraviti, saj državljanska vzgoja v Sloveniji ni razumljena samo kot predmet (pravzaprav del osnovnošolskega predmeta z najdaljšim imenom), temveč je povezana z vključenostjo v vse predmete in tudi z vsemi drugimi oblikami državljanskega izobraževanja, ki potekajo na šolah in zunaj njih.

Mednarodne raziskave dosežkov učencev dajo zanesljive podatke o znanju in stališčih učencev, pomembno pa je tudi, da so ti podatki umeščeni v kontekst drugih držav, tako da niso dane le absolutne vrednosti, temveč tudi njihova relativna umestitev glede na znanje in stališča učencev v drugih državah. Ker je Slovenija sodelovala v obeh raziskavah, je informacija bogatejša. Točkovna zarez pove nekaj o stanju v določenem času, dve zarez pa omogočata možnost zaznavanja trendov in časovno perspektivo. Obe raziskavi s svojo strukturo odlikavata strukturo državljanske vzgoje v šoli in zunaj nje, tako da ju tu zaradi kompleksnosti ni mogoče v celoti povzeti, zato v nadaljevanju predstavljamo le nekatere poudarke, ki jih je mednarodna primerjava pokazala kot izstopajoče.

VEDNOST

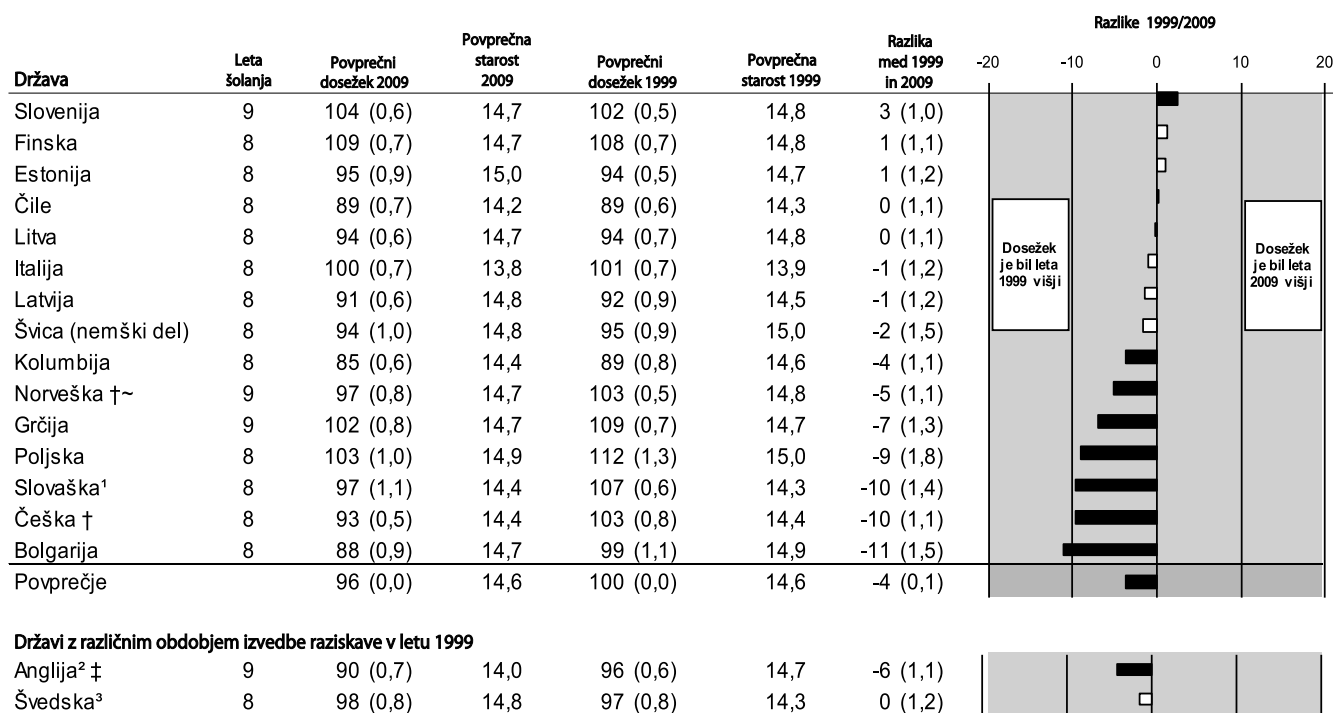
Prva od obeh raziskav, o katerih bo govor, je potekala leta 1999, vanjo pa je bilo vključenih 28 držav. Ko gre za dosežek učencev oziroma za znanje, ki so ga pokazali v raziskavi, so se učenci osmega razreda v Sloveniji uvrstili v skupino desetih držav, katerih dosežek se ni razlikoval bistveno od mednarodnega povprečja. To je bilo določeno z vrednostjo 100: najvišje uvrščena Poljska je dosegla vrednost 111, učenci v Sloveniji pa so dosegli vrednost 101. V skupini držav, katerih dosežek je bil pomembno nad mednarodnim povprečjem, so bile Poljska, Slovaška in Češka, Madžarska pa je na lestvici ravno tako nad Slovenijo, čeprav njen dosežek ni bil statistično pomembno različen od slovenskega. To so bile države, s katerimi se je Slovenija v obdobju vstopanja v Evropsko unijo skušala primerjati, in primerjava ji na področju državljanske vednosti ni bila v prid.¹

¹ Več o raziskavah in rezultatih slovenskih učencev v Torney-Purta 2003, Šimenc 2003, Čepič 2012 in Sardoč 2014. Na te objave se opiramo pri opisu in analizi rezultatov.

V raziskavi leta 2009 so slovenski učenci dosegli povprečno 515 točk, kar jih je uvrščalo nekoliko nad mednarodno povprečje, ki je bilo določeno s 500 točkami. Spadali so v skupino 18 držav z dosežki nad mednarodnim povprečjem (vseh sodelujočih držav je bilo 38). V tej skupini so izrazito izstopale Finska, Danska, Južna Koreja in Tajvan s povprečnimi dosežki nad 550 točk, statistično pomembno boljši rezultat od Slovenije pa so dosegli še učenci Švedske, Poljske, Irske, Švice, Liechtensteina, Italije in Slovaške.

Za slovenske učence je bila v obeh raziskavah značilna razmeroma majhna razpršenost dosežkov. V letu 2009 je to pomenilo, da dosežek učencev na petem percentilu (z dosežkom 372) ni bil izrazito nižji od povprečnega dosežka (516). V večini držav je bila razlika med petim in petindevetdesetim percentilom okrog 300 točk, v Sloveniji pa nekoliko manj (288 točk). Žal pa velja tudi, da dosežek najboljših učencev v Sloveniji, se pravi dosežek na 95. percentilu (660), ni bil izrazito boljši od povprečnega dosežka učencev. Dosežek učencev na 95. percentilu finskih učencev je bil 710, učencev na Novi Zelandiji 693 in v Angliji 690, če omenimo dve državi, ki sta bili po povprečnem dosežku uvrščeni tik pred Slovenijo. Tudi dosežek najboljših učencev na Norveškem s 669 točkami na 95 percentilu je presegal slovenske učence, čeprav je bila Norveška po povprečnem dosežku uvrščena za Slovenijo. Slabši učenci v Sloveniji torej niso zaostajali zelo močno za drugimi učenci, vendar pa so najboljši slovenski učenci zaostajali za najboljšimi učenci v drugih državah.

Razpredelnica 1: Spremembe v državljski vednosti

() Standardne napake so v oklepajih. Zaradi zaokroževanja so nekateri rezultati nekonistentni.

† Država je dosegla standarde vzorčenja za število sodelujočih šol v ICCS šole, ko so bile vključene tudi nadomestne šole.

‡ Država je komaj zadovoljila standarde vzorčenja za število sodelujočih šol v ICCS tudi, ko so bile vključene nadomestne šole.

~ V letu 1999 je bila stopnja sodelovanja šol po vključitvi nadomestnih šol manjša od 75 %.

³ Nacionalna ciljna populacija ne obsega celotne mednarodne populacije.

² V letu 1999 so v državi izvedli raziskavo na isti skupini učencev, vendar šele na začetku naslednjega šolskega leta.

³ V letu 1999 so v državi izvedli raziskavo na isti skupini učencev, vendar na začetku šolskega leta.

Osemnajst držav je sodelovalo v raziskavi državljanske vednosti v letih 1999 in 2009, tako da je bilo mogoče ugotoviti spremembe v dosežkih učencev v obdobju med obema raziskavama. Štiri države, med njimi je bila tudi Slovenija, so zaradi te primerjave v raziskavo vključile tudi učence devetega razreda. V Sloveniji je bil razlog zgodnejši vstop v šolo, ki je bil vpeljan v obdobju med obema raziskavama, tako da so učencem osmega razreda v letu 1999 ustrezali učenci devetega razreda v letu 2009. Primerjava je pokazala, da se je vednost učencev statistično pomembno zmanjšala v 8 sodelujočih državah, v 7 ni bilo statistično pomembnih razlik, v eni pa se je vednost učencev v obdobju 1999–2009 statistično pomembno povečala. Ta država je bila Slovenija. To priča, da so se na področju državljanske vzgoje med letoma 1999 in 2009 v Sloveniji zgodile pozitivne spremembe. Domnevamo lahko, da najverjetneje ni šlo za en prevladujoči dejavnik, temveč za pozitiven vpliv raznolikega dogajanja na področju državljanskega izobraževanja in vzgoje: od konferenc, predavanj, seminarjev do novih gradiv.

KONCEPTI, ODNOSI, PARTICIPACIJA

Na področju državljanske vzgoje ni pomembno samo znanje, temveč tudi pojmovanja učencev, njihova stališča ter razmišljanja o prihodnji državljanski angažiranosti. Analiza odgovorov učencev v stališčnem delu vprašalnika v letu 1999 je pripeljala do oblikovanja niza razpredelnic, ki so dajale primerjalne informacije o konceptih, odnosih in angažmajih učencev. Mednarodno povprečje vseh razpredelnic je bilo določeno z vrednostjo 10.

Opis	Slov. pov.
Konvencionalno državljanstvo	9,5
Državljangsko-družbena gibanja	9,6
Odgovornost vlade za družbo	9,9
Odgovornost vlade za ekonomijo	9,9
Zaupanje v institucije	8,6
Nacionalna identiteta in patriotizem	9,9
Imigranti/priseljenci	9,4
Politične in ekonomske pravice žensk	9,9
Pričakovana politična dejavnost	10
Učinkovitost participacije v šoli	9,6
Šolska klima	9,3

Včasih so bolj kot strinjanja in soglasja pomembne in povedne razlike. Odgovori slovenskih učencev so se razlikovali od mednarodnega povprečja na šestih področjih. Poglejmo si štiri najbolj izstopajoča.

Prvo področje je bilo pojmovanje *državljanstva* oziroma predstav učencev o tem, kaj pomeni biti dober državljan. Tako na lestvici konvencionalnega državljanstva kot na lestvici državljanstva, povezanega z družbenimi gibanji, so bili slovenski učenci pod mednarodnim povprečjem. To ni bilo nenavadno, saj so bile države praviloma bodisi pod povprečjem bodisi nad povprečjem na obeh lestvicah. Samo Norveška je bila pri konvencionalnem državljanstvu uvrščena pod povprečjem, pri pojmovanju, ki državljanstvo povezuje z družbenimi gibanji, pa nad povprečjem. Vendar to ni pomenilo, da slovenski učenci niso podpirali postavk, povezanih s posameznim pojmovanjem državljanstva, šlo je za to, da so bili pri svoji podpori bolj zadržani. Pri vseh postavkah je bila njihova podpora nekoliko manjša od mednarodnega povprečja. Le pri povezovanju članstva v politični stranki

in sodelovanja pri političnih razpravah, ki tudi mednarodno nista dobila velike podpore (mednarodno povprečje za prvo je bilo 2,11, za drugo pa 2,37, kar pomeni, da si učenci niso bili enotni, ali je to res pomembno za dobrega državljana), je njihova podpora občutnejše manjša. Kar 43 % slovenskih učencev je tako odgovorilo, da vključevanje v politično stranko ni pomembno za dobrega državljana, v primerjavi s 27 % učencev mednarodnega povprečja. Sicer pa je iz primerjave odgovorov slovenskih učencev z mednarodnim povprečjem bilo mogoče razbrati pravilo: pri vseh postavkah je nekoliko več slovenskih učencev izjavilo, da postavka za državljana sploh ni pomembna, in nekoliko manj, da je zelo pomembna. Za njihove odgovore je bila tako značilna svojevrstna zadržanost.

ZAUPANJE V INSTITUCIJE

Manj zadržani pa so bili učenci leta 1999 ob izjavah zaupanja vladnim institucijam. Slovenski vladi nikoli ni zaupala četrtna učencev, parlamentu 28 %, političnim strankam pa več kot tretjina. Na drugi strani lestvice, se pravi pri izrazih podpore vladi, pa je vladi velikokrat ali vedno zaupalo le 14 % učencev, mednarodno povprečje pa je bilo 48 %. V spodnji razpredelnici si lahko ogledamo še druge odgovore učencev. Podani so odstotki učencev, ki so se strinjali s posamezno trditvijo, povprečja pa so bila izračunana tako, da so bile posameznim odgovorom pripisane vrednosti 0, 1, 2, 3 ali 4.

Razpredelnica 2: Zaupanje v institucije – odgovori učencev

Ali kdaj zaupaš kateri od naslednjih institucij?

	Nikoli	Včasih	Velikokrat	Vedno	Ne vem	Pov.	Med. pov.
	1	2	3	4	0		
Slovenski vladi v Ljubljani	25	51	11	3	10	1,9	2,5
Občinskim oblastem	17	51	20	3	9	2,1	2,2
Sodiščem	10	33	39	12	5	2,6	2,7
Policiji	14	35	35	14	3	2,5	2,8
Televizijskim novicam	8	39	40	11	2	2,7	2,8
Radijskim novicam	7	41	40	9	2	2,5	2,7
Novicam v tisku	10	50	31	6	2	2,3	2,6
Političnim strankam	35	46	10	1	6	1,8	2,3
Šolam	10	25	44	18	2	2,7	2,9
Parlamentu	28	44	17	3	7	1,9	2,5

Nezaupanje v vladne institucije ni bilo presenetljivo. Raziskave iz druge polovice dvajsetega stoletja so pokazale, da zaupanje v vlado raste s starostjo demokracije. Ker je bila novejša demokratična tradicija v Sloveniji razmeroma kratka, je bilo pričakovati, da bo zaupanje v vladne (državne) institucije manjše. In res je bilo v večini »vzhodno- in srednjeevropskih« držav, ki so sodelovale v raziskavi, zaupanje v vlado pod mednarodnim povprečjem. Vendar je v Bolgariji, kjer je bilo zaupanje drugo najslabše, skoraj dvakrat več učencev kot v Sloveniji izjavilo, da vedno ali večino časa zaupajo vladi. Na Slovaškem pa je bilo takih učencev 51 %. Po zaupanju so bile pred Slovenijo uvrščene oziroma so v njih učencih izkazovali višjo stopnjo zaupanja tudi vse tiste države, ki so bile v drugih raziskavah zaupanja (ki so se osredotočale predvsem na odrasle) za njo: Bolgarija, Slovaška, Madžarska in Romunija.

[illegible]

Pri učencih sicer še ne moremo govoriti o aktivni udeležbi v sistemu, vendar jih je leta 1999 78 % izjavilo, da se bodo zagotovo oziroma verjetno udeležili državnih volitev. In samo 21 % se jih je strinjalo oziroma zelo strinjalo s trditvijo, da bi raje živeli v drugi državi. Iz česar lahko sklepamo, da nezaupanje v raziskavi iz leta 1999 ni pričalo o radikalni distanci do družbe in njenega političnega sistema. Vendar je tudi 77 % učencev zapisalo, da se zagotovo oziroma verjetno ne bodo včlanili v politično stranko, in odstotek več, da ne bodo pisali pisma v časopis o družbenih vprašanjih. Kljub izkazanemu močnemu nezaupanju je bilo mogoče sklepati, da so se učenci nameravali vključevati v politične dejavnosti, vendar je bilo njihovo nameravano vključevanje izrazito selektivno.

V raziskavi ICCS so bila stališča slovenskih učencev v primerjavi z rezultati raziskave CIVED 1999, spremenjena in so manj odstopala od odgovorov učencev v drugih državah, kar pomeni, da so učenci izkazovali višjo stopnjo zaupanja. Kar 56 % učencev je odgovorilo, da vladi zaupa popolnoma ali srednje. Nekoliko manj zaupanja so pokazali učenci v devetem razredu, vendar je 53 % devetošolcev odgovorilo, da popolnoma ali srednje zaupajo vladi. Mednarodno povprečje je bilo 62 %, kar pomeni, da so bili slovenski učenci med manj zaupljivimi, a niso zelo nezaupljivi. Visoka stopnja zaupanja je bila značilna za skandinavske države (Finska 82 %), vladi pa so najbolj zaupali indonezijski (96 %) in ruski učenci (88 %). V Sloveniji je političnim strankam popolnoma ali srednje zaupalo 45 % učencev, kar je bilo nad mednarodnim povprečjem. V vseh državah pa so učenci manj zaupali političnim strankam kot vladi.

Največjo stopnjo zaupanja so slovenski učenci izkazovali ljudem nasploh. Kar 71 % slovenskih osmošolcev je ljudem zaupalo popolnoma ali srednje. S tem so se uvrstili med 4 države, kjer je zaupanje v ljudi pomembno nad mednarodnim povprečjem, ki je bilo 58 %. Preostale države z veliko stopnjo zaupanja so bile Indonezija (77 %), Finska (76 %), Liechtenstein (70 %). Slovenija je bila edina država med njimi, kjer so učenci bolj zaupali ljudem nasploh kot šoli, v vseh preostalih je bilo zaupanje v šolo bodisi enako zaupanju ljudem bodisi višje. Zaupanje slovenskih učencev v šolo je bilo nižje od mednarodnega povprečja, ki je bilo 75 %, kar pa ne pomeni, da se je zaupanje v šolo zmanjšalo. Leta 1999 je šoli velikokrat ali vedno zaupalo 62 % učencev, leta 2009 pa je šoli popolnoma ali srednje zaupalo 68 % učencev osmega razreda in 66 % učencev devetega razreda. Zaupanje v 'evropske' institucije je bilo v primerjavi z zaupanjem nacionalnim institucijam nekoliko nižje (Evropski komisiji je popolnoma oz. srednje zaupalo 59 % slovenskih učencev, Evropskemu parlamentu pa 58 %).

ODNOS DO PRISELJENCEV

Druge področje, kjer so bili odgovori slovenskih učencev leta 1999 globoko pod mednarodnim povprečjem, je bil odnos do imigrantov oziroma priseljencev. Na lestvici pozitivnega odnosa do imigrantov so si učenci iz Slovenije in Švice delili predzadnje mesto, malenkost pred Nemčijo na zadnjem mestu. Zanimivo je, da sta Švica in Nemčija državi, v katerih je več kot 10 % učencev izjavilo, da so bili rojeni v drugi državi.

Razpredelnica 4: Odnos do priseljencev – mednarodna primerjava

Država	Metoda	Prosječna ocjena	Standardna devijacija	Interval
Anglija	t	9,7	(0,07)	
		10,0	(0,08)	
		10,0	(0,09)	
		9,7	(0,10)	
Avstralija	t	9,7	(0,10)	
	s	10,9	(0,03)	
Belgija (Fr)		10,0	(0,06)	
	s	10,4	(0,03)	
Bolgarija	t	9,6	(0,05)	
	t	9,7	(0,04)	
Ciper		9,8	(0,06)	
	s	10,6	(0,05)	
Češka	s	10,5	(0,05)	
	t	9,8	(0,05)	
Čile	s	10,8	(0,04)	
	t	9,5	(0,05)	
Danska	t	9,6	(0,03)	
	s	10,3	(0,07)	
Estonija	t	9,5	(0,05)	
	s	10,6	(0,06)	
Finska	t	9,6	(0,03)	
	t	9,5	(0,05)	
Grčija	t	9,2	(0,07)	
	s	10,3	(0,07)	
Hongkong	t	9,8	(0,05)	
	s	10,6	(0,06)	
Italija	t	9,8	(0,05)	
	s	10,8	(0,04)	
Kolumbija	t	9,5	(0,05)	
	s	10,7	(0,03)	
Latvija	t	9,6	(0,03)	
	t	9,5	(0,05)	
Litva	t	9,2	(0,07)	
	s	10,3	(0,07)	
Madžarska	t	9,6	(0,03)	
	s	10,6	(0,06)	
Nemčija*	t	9,6	(0,03)	
	t	9,5	(0,05)	
Norveška	t	9,2	(0,07)	
	s	10,3	(0,07)	
Poljska	t	9,6	(0,03)	
	s	10,6	(0,06)	
Portugalska	t	9,6	(0,03)	
	s	10,6	(0,06)	
Romunija	t	9,8	(0,05)	
	s	10,8	(0,04)	
Rusija	t	9,8	(0,05)	
	s	10,8	(0,04)	
Slovaška	t	9,5	(0,05)	
	s	10,7	(0,03)	
SLOVENIJA	t	9,4	(0,05)	
	s	10,7	(0,08)	
Švedska	t	9,4	(0,07)	
	s	10,3	(0,06)	
Švicar*	t	9,4	(0,07)	
	s	10,3	(0,06)	
ZDA	t	9,4	(0,07)	
	s	10,3	(0,06)	

Vir: Torney-Purta 2003, str. 103.

V Sloveniji jih je to izjavilo manj kot 4 %. Števila v tabeli prikazujejo odstotek učencev, ki so se strinjali s posamezno trditvijo, povprečja v zadnji dveh stolpcih pa temeljijo na ovrednotenju posameznega tipa odgovora z 1, 2, 3, 4 ali 0.

Razpredelnica 5: Priseljenci – odgovori učencev

	Zelo se ne strinjam	Se ne strinjam	Se strinjam	Zelo se strinjam	Ne vem	Povpreč.	Med. povpreč.
	1	2	3	4	0		
Priseljenci bi morali imeti možnost, da še naprej govorijo svoj jezik.	13	23	44	14	6	2,6	2,9
V Sloveniji bi morali imeti otroci priseljencev enake možnosti za izobraževanje kot preostali otroci.	3	8	54	32	3	3,2	3,3
Priseljenci, ki živijo v naši državi že več let, bi morali imeti možnost, da volijo na volitvah.	6	17	50	18	8	2,8	3
Priseljenci bi morali imeti možnost, da ohranijo svoje navade in način življenja.	8	20	49	16	7	2,8	3
Priseljenci bi morali imeti enake pravice kot vsi drugi v državi.	5	17	49	21	7	2,9	3,1

Iz razpredelnice je razvidno, da pri slovenskih učencih ni šlo za odklonilen oziroma negativen odnos do priseljencev in njihovih pravic. Odnos je bil pozitiven, saj se je večina učencev strinjala s trditvami, ki zagovarjajo pravice priseljencev, vendar so bili odgovori manj pozitivni kot pri mednarodnem povprečju. Tak odnos zbuja skrb, zlasti zato, ker so podatkih raziskave državljskega izobraževanja na srednji šoli kazali, da se je pojavljal tudi pri dijakih na koncu srednje šole.

Odnos slovenskih učencev do priseljencev v raziskavi v letu 2009 se je spremenil in se ni razlikoval od mednarodnega povprečja raziskave. Največ naklonjenosti pravicam priseljencev so učenci v Sloveniji pokazali ob enakih možnostih otrok priseljencev za izobraževanje, saj se je 91 % učencev s to pravico strinjalo oz. zelo strinjalo, ter ob zagotavljanju enakih pravic priseljencem (87 %). Nekoliko nižje je bilo soglasje pri zagotavljanju možnosti, da priseljenci ohranijo svoje navade in način življenja (81 %), kot tudi pri zagotavljanju volilne pravice priseljencem (80 %). Z možnostjo, da lahko priseljenci še naprej govorijo svoj jezik, se je strinjalo oz. zelo strinjalo 71 % slovenskih učencev. Najmanj pozitiven odnos so imeli slovenski učenci do izjave, ki se je nanašala na omejevanje priseljevanja, saj je z izjavo, ki je govorila o tem, soglašalo 57 % učencev.

ŠOLSKA KLIMA

Tretje izstopajoče področje v letu 1999 je bilo zaupanje učencev v učinkovitost sodelovanja na šoli. Tako zaupanje v učinkovitost sodelovanja v šoli kot dožemanje učencev o odprtosti šolske klime za razpravo je bila pomembno pod mednarodnim povprečjem. Vendar je samo v drugem primeru Slovenija res izstopala. Izjave učencev o vplivu učencev na življenje v šoli so pričale o pozitivnih izkušnjah. 71 % učencev se je tako strinjalo oziroma zelo strinjalo, da izvolitev predstavnikov učencev, ki predlagajo spremembe pri reševanju šolskih problemov, šolo izboljša.

Razpredelnica 6: Odprtost šolske klime – odgovori učencev

	Nikoli	Redko	Včasih	Pogosto	Ne vem
	1	2	3	4	0
Ko gre za politična in družbena vprašanja, se lahko učenci med učno uro odkrito ne strinjajo s svojim učiteljem.	10	25	36	20	8
Učence se spodbuja, da oblikujejo svoja stališča o različnih vprašanjih.	5	21	41	23	10
Učitelji spoštujejo naša stališča ter nas spodbujajo, naj jih izražamo in med urami tudi povemo.	10	25	36	22	6
Učenci čutijo, da lahko izrazijo svoja mnenja, tudi ko se razlikujejo od mnenj večine preostalih učencev.	5	21	41	23	9
Učitelji nas spodbujajo k razpravljanju o političnih ali družbenih vprašanjih, o katerih imajo ljudje različna mnenja.	17	35	29	7	11
Učitelji predstavijo več pogledov na vprašanje, ko ga predstavljajo v razredu.	7	26	41	13	12

Učitelji etike in družbe, kot se je predmet imenoval leta 1999, ki so poučevali 80 % učencev, vključenih v raziskavo, so izjavili, da so pogosto oziroma zelo pogosto v pouk vključevali razpravljanje o spornih vprašanjih. To je opazilo le 36 % učencev, ki so jih ti učitelji poučevali. Zanimiva ni samo razlika med zaznavami učencev in učiteljev, temveč je pomembno tudi dejstvo, da so učitelji raziskovalni in dialoški način pouka cenili. V zvezi s tem jih je 44 % izjavilo, da bi potrebovali dodatno usposabljanje glede metod poučevanja. Tako so učitelji sami nakazali, s katerimi ukrepi bi z njihovega zornega kota lahko izboljšali »razredno klimo«. Vednosti se res ne da povečevati samo z razpravo in glasovanjem, vendar bolj diskusijsko usmerjena šolska klima učence bolje pripravi na prakso demokracije, ki zahteva interes za javno razpravo in pripravljenost vključiti se vanjo, če ne drugače, pa vsaj na volitvah. Analize pa so pokazale tudi, da je bila razredna klima eden od napovednikov državljske vednosti.

V raziskavi v letu 2009 so učencem zastavili podobna vprašanja kot v raziskavi v letu 1999. Razlika pri zastavitvi vprašanj je bila le v tem, da ni bila na voljo možnost »Ne vem«, celotni sklop vprašanj pa je imel uvod »Ko med rednim poukom razpravljate o političnih in družbenih vprašanjih, kako pogosto se dogaja naslednje?«. Kar 69 % slovenski učencev je menilo, da se pri pouku včasih oziroma pogosto dogaja, da »učenci lahko odkrito izrazijo nestrinjanje s svojimi učitelji«, 78 % jih je menilo, da se včasih oziroma pogosto pri pouku dogaja, da »učitelji spodbujajo učence, da oblikujejo svoja stališča«, in 84 % jih je izjavilo, da se včasih oziroma pogosto pri pouku dogaja, da »učitelji spodbujajo učence, naj izražajo svoja mnenja«. Ubeseditev vprašanj se je v letu 2009 nekoliko razlikovala od formulacij v letu 1999, vendar je bila podobnost dovolj velika, da je mogoča primerjava. Iz pridobljenih podatkov je razvidno, da učenci v letu 2009 poročajo o znatno večji odprtosti klime v razredu.

To je razvidno tudi iz mednarodne primerjave. Na lestvici, na kateri je bilo mednarodno povprečje določeno pri vrednosti 50, so o največji odprtosti razredne klime poročali učenci na Danskem in v Indoneziji, kjer so njihovi odgovori dosegli vrednost 55. O najnižji odprtosti klime v razredu so poročali učenci v Južni Koreji, kjer so odgovori dosegli povprečno vrednost 38, odgovori slovenskih učencev pa so sovpadali z mednarodnim povprečjem. To pomeni, da so učenci leta 2009 razredno klimo doživljali bolj odprto za razpravo kot učenci leta 1999, poleg tega pa njihovi odgovori v mednarodnem merilu niso umeščeni na negativni strani glede na mednarodno povprečje, tako da klima v razredu ni več kritična točka poučevanja državljske vzgoje v Sloveniji.

PRVI SKLEP

Rezultati slovenskih učencev v raziskavi iz leta 2009 so se izboljšali na vseh področjih, ki so se v raziskavi leta 1999 izkazala kot problematična. Znanje se je izboljšalo in tudi izstopajoča stališča iz leta 1999 so se v letu 2009 spremenila: večje zaupanje v institucije, večja naklonjenost pravici priseljencev in zaznavanje razredne klime kot bolj odprte za razpravo.

Drugačna pa je slika, ko si pogledamo minimalno vednost o političnem sistemu. V raziskavi leta 1999 so v Sloveniji učenci odgovarjali tudi na vprašanje, kakšna je sestava slovenskega parlamenta. Da ga sestavljata državni svet in državni zbor, je vedela le slaba tretjina (30 %) učencev na koncu osnovne šole, največ učencev (44 %) pa je izbralo odgovor, da slovenski parlament sestavljata vlada in predsednik države. To je kazalo na nepoznavanje temeljne demokratične institucije ter na nepoznavanje oziroma nerazumevanje načela delitve oblasti – mesto zakonodajne oblasti je v odgovorih učencev zavela izvršna.

1999: Slovenski parlament sestavlja(ta) ...

vlada in ustavno sodišče	8
državni zbor	18
državni svet in državni zbor	30
vlada in predsednik države	44

Dijaki se leta 1999 niso odrezali bistveno bolje: manj kot polovica (46 %) jih je vedela, da slovenski parlament sestavljata državni svet in državni zbor, 6 % jih je odgovorilo, da gre za vlado in ustavno sodišče, 22 %, da je to državni zbor, in spet kar 26 %, da parlament v Sloveniji sestavljata vlada in predsednik države. Za tiste, ki so pravkar dobili volilno pravico, je delež napačnih odgovorov (54 %) zaskrbljujoč. Preudarno odločanje na volitvah in uspešno uveljavljanje volilne pravice zahtevata poznavanje osnovnih informacij. Mednje nedvomno spada to, za kakšno institucijo pravzaprav izbiramo kandidate.

2009: Slovenski parlament sestavlja(ta) ...

vlada in ustavno sodišče	14
državni zbor	21
državni svet in državni zbor	35
vlada in predsednik države	30

Leta 2009 so učenci tudi glede tega vprašanja pokazali nekaj več vednosti od svojih predhodnikov leta 1999. Na vprašanje je pravilno odgovorilo 35 % učencev osmega razreda, torej za 5 % več kot leta 1999, a naj takoj dodamo: le za 5 % več. Ta primer pokaže, da se je znanje sicer izboljšalo, vendar pa je poznavanje nekaterih temeljnih tem še vedno tako nizko, da ni razloga za zadovoljstvo.

Primerjava odgovorov iz let 1999 in 2009 pokaže, da se večina učencev osmega razreda ne odloča več za rešitev, ki na mesto zakonodajne oblasti postavlja izvršno. Poleg tega v letu 2009 največ učencev izbere pravilni odgovor in s tem pokaže, da poznajo temeljno institucijo predstavniške demokracije v Sloveniji. Vseeno pa še vedno dobra četrtnina učencev »misli«, da je izvršna oblast tudi zakonodajna. In kar je še bolj pomembno, samo dobra tretjina učencev v osnovah pozna demokratični politični sistem v Sloveniji. Dokler takih učencev ne bo velika večina, toliko časa je izboljšanje politične pismenosti učencev prednostna naloga državljske vzgoje v Sloveniji.

Seveda bi bilo mogoče, da imajo učenci precej vednosti o državi Sloveniji, tako da je slabo znanje o parlamentu samo naključje, povezano z dejstvom, da je državni svet manj izpostavljena institucija. Vendar so v raziskavi leta 2009 slovenski učenci odgovarjali na še eno dodatno vprašanje. Tudi to spada med temeljna znanja o demokraciji, bilo je vključeno v takrat veljavni učni načrt, odgovor, ki terja poznavanje pojma, ki ga bi učenci morali poznati že iz zgodovine, pa kaže spodnjo sliko.

Totalitarna je država, v kateri ...

vlada popolna svoboda.	28
je v veljavi delitev oblasti.	21
država nadzira vsa področja življenja.	30
je oblast države omejena.	17

Dobra četrta učencev je menila, da totalitarna država označuje stanje, kjer vlada popolna svoboda, petina jih je menila, da je to prav država, kjer je izvršna oblast omejena z

zakonodajno in pravno vejo oblasti, nadaljnjih 17 % jih je menilo, da je to država, kjer je oblast omejena, in le slaba tretjina učencev je pravilno razumela pojem, ki je eksplicitno naveden v učnem načrtu in ki se tudi nenehno pojavlja v javnih razpravah (4 % učencev na vprašanje ni odgovorilo). Odveč je dodati, da učenci teh razprav ne morejo razumeti, četudi bi jim sledili. Nič bolje ni bilo s poznavanjem osrednjih oseb takratnega slovenskega političnega življenja.

Predsednik/-ca Državnega zbora je ...

Franc Testen	2
Pavle Gantar	37
Zdenka Čebašek Travnik	4
Borut Pahor	54

Učenci so torej večinsko menili, da je predsednik vlade tudi/v resnici predsednik državnega zbora. Vsi odgovori pa pričajo, da je bila ena pomembnih pomanjkljivosti predmeta državljanske vzgoje, da je bilo premalo pozornosti posvečene doseganju temeljne vednosti s tega področja.

DRUGI SKLEP

Na področju državljanske vzgoje obstaja jasen trend izboljšanja. Vendar ni vzroka za preveliko veselje. Kot smo videli, konkretna vednost, ki je potrebna za razumevanje razprav v družbi, pušča še veliko prostora za napredek. Vendar naj takoj dodamo, da se ob staljših, konceptih in pripravljenostih za delovanje odpira kompleksen prostor interpretacije. Na primer: načelno zaupanje v vlado je pogoj za delovanje političnega sistema, vendar je veliko razlogov, da konkretnim vladam ne zaupamo, tako da mora poglobljena analiza zaupanja upoštevati več ravni hkrati. Lahko rečemo, da so pozitivni rezultati, ki jih beležita mednarodni raziskavi, tudi rezultat pozornosti, ki jo je državljanska vzgoja deležna v šolski politiki, na šolah, pri nevladnih organizacijah in v stalnem strokovnem spopolnjevanju učiteljev. Žal pa ne tudi v dodiplomskem izobraževanju učiteljev, kjer fakultete še vedno premalo upoštevajo, da osnovnošolski učitelji učijo tudi državljansko vzgojo. To je še posebej pomembno, ker državljanska vzgoja nima zaledja v posamezni disciplini, kot denimo zgodovina in zemljepis, temveč je področje izrazito multidisciplinarno in terja znanja s področja filozofije, sociologije, prava, ekonomije itd.

LITERATURA

- Čepič, Mitja, Justin, Janez, Klemenčič, Eva, Kodelja, Zdenko, Sardoč, Mitja, Šimenc, Marjan, Štrajn, Darjo (2012). Razvoj državljanske vzgoje v Republiki Sloveniji: konceptualni okvir in razvoj kurikulumov, (Digitalna knjižnica). Ljubljana: Pedagoški inštitut, optični disk.
- Krek, Janez, Šebart, Mojca (1999). Državljska vzgoja, vrednote in izkustvo zloma iluzije. Sodobna pedagogika, 116, str. 118–139.
- Peček, Mojca (1994). Od družbenomoralne vzgoje k pouku o človekovih pravicah. Časopis za kritiko znanosti, 172–173, str. 119–126.
- Sardoč, Mitja, Šimenc, Marjan, Mlekuž, Ana (2014). Nacionalno poročilo mednarodne raziskave državljanske vzgoje in izobraževanja ICCS 2009 (pred objavo).
- Šimenc, Marjan (2003). IEA raziskava državljanskega izobraževanja in vzgoje v Sloveniji. V: Torney-Purta, Judith (ur.) et al. Državljanstvo in izobraževanje v osemindvajsetih državah: državljanska vednost in angažiranost pri štirinajstih letih, (Zbirka Obrazi edukacije). Ljubljana: Pedagoška fakulteta, str. 235–248.
- Šimenc, Marjan, Štraus, Mojca, Sardoč, Mitja (2004). Empirični pogled na dilemo med domovinsko in državljansko vzgojo. Šolsko polje, letn. 15, št. 1/2, str. 45–62.
- Šimenc, Marjan. Patriotizem in nacionalizem slovenskih učencev iz perspektive Mednarodne raziskave državljanske vzgoje (2011). Šolsko polje, letn. 22, št. 5/6, str. 139–156, 224–225.

Šimenc, Marjan (2012). The European dimension in International civic and citizenship studies. V: Rabensteiner, Pia-Maria, Ropo, Eero (ur.). *Life and responsibility in European education*. Baltmannsweiler: Schneider-Verl. Hohengehren, str. 200–212.

Torney-Purta, Judith et al (ur.) (2003). *Državljanstvo in izobraževanje v osemindvajsetih državah: državljanska vednost in angažiranost pri štirinajstih letih*, (Zbirka Obrazi edukacije). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

POVZETEK

Članek predstavi nekatere rezultate mednarodnih primerjalnih raziskav, v katerih je sodelovala Slovenija. Rezultati raziskav kažejo, da je bila vednost učencev v Sloveniji nekoliko nad mednarodnim povprečjem, prav tako pa je razviden pozitiven trend. V raziskavi iz leta 2009 je bila Slovenija edina država, ki je izkazovala napredek v dosežku glede na leto 1999. Tudi izstopajoča stališča iz leta 1999 so postala manj izrazita v letu 2009. Kljub pozitivnim trendom pa nekateri rezultati nakazujejo jasno potrebo po izboljšavah.